УДК 811.161.2’373.611

М. С. Глуховська

ОСНОВОСКЛАДАННЯ У ТВОРЕННІ ІНОВАЦІЙНИХ ЛОКАТИВІВ АСОЦІАТИВНО-ПОРІВНЯЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ

У пропонованій статті розглянуто словотвірні інновації із семантикою локативності в українській мові, що виникли на основі асоціативно-порівняльної мотивації шляхом основоскладання. Проаналізовано семантичні зв’язки таких дериватів із твірними основами, виділено семантико-структурні різновиди локативів. Окреслено спільні риси дериватів різних моделей основоскладання. Описано поширені структурні різновиди таких новотворів та рівень продуктивності основоскладання як способу їхнього словотвору. Зроблено узагальнення відповідно до завдань нашого дослідження.

Ключові слова: *локатив, інновація, дериват, асоціаціативно-порівняльна мотивація, основоскладання, словотворення.*

Hlukhovska Maryna. Word-Formation of Creation of Innovative Locatives of Associative-Comparative Motivation. *It deals with word-building innovations that are formed by word-formation method of associative-comparative locality of creation in the Ukrainian language. The urgency of the research is deeper consideration of the issue of innovative locators of associative and comparative motivation by means of word-formation that are part of the modern Ukrainian language, to reveal their peculiarities. The purpose of the article is to research innovative locatives with associative-comparative motivation, formed by the word-foundation. The purpose of the work involves the need to solve specific problems: 1) to emphasize the model of the word-foundation in the creation of locatives of associative-comparative motivation; 2) to highlight the common features of derivatives of different models of word-foundation; 3) to characterize innovative locatives with associative-comparative motivation.*

The object of our work is the innovative locators of the modern Ukrainian language, respectively, the subject of study – foundation of formation as one of the ways to create locators of associative and comparative motivation.

In the main part of the work the author analyzes locatives of derivatives and varieties of innovative locatives of associative-comparative motivation. The word foundation of innovation locativeness are characterized. Derivatives and models of Ukrainian innovations are discovered, determined by associative and comparative motivation. There are described varieties and productivity levels of various word-foundation in the article. There are some models of word-foundation in our research. And the author of the article highlights common features of derivatives of word-foundation models and try to study another models which have some content-stylistic features. There are many examples add describes them according to the research topic. In the end of the article we can learn the conclusions according to the purpose.

Key words: *locative, derivative, innovation, derivative, associative-comparative motivation, word foundation, word-building.*

Будь-яка словотвірна інновація є елементом мовлення і вживається в ньому. Ставши частиною мови, інновація зазнає перебудови і бере на себе виконання інших завдань, ніж у мовленні (А.В. Архангельська, В.О. Горпинич, О.А. Земська, І.І. Ковалик, О.С. Кубрякова, В.В. Лопатін, О.О. Селіванова, І.С. Улуханов та ін.). Проблеми словесних асоціацій, процесів мотивації новотвору в спілкуванні людей залишаються все ще недостатньо вивченими.

Найбільшу кількість новотворів української мови складають іменники, що зазначають такі мовознавці, як К. Г. Городенська, Н. Ф. Клименко,

© Глуховська М. С., 2018
http://doi.org/10.5281/zenodo.2477581

Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, І. І. Ковалик, В. П. Олексенко, М. Г. Сенів, О. О. Тараненко та інші. З-посеред іменникових інновативів значне місце належить локативам – назвам, що предметно означують місце дії. В. П. Олексенко, який досліджував іменникові словотвірні категорії, окрему увагу приділив категорії локативності, виокремивши низку її структурно-семантичних особливостей, на підставі чого виділив певні різновиди локативних дериватів [4]. Однак розвиток української мови останнього часу засвідчує нестримний приплив усе нових номінацій на позначення виниклих реалій життя, значна кількість яких виникає на основі асоціацій та порівнянь із вже існуючими поняттями та їхніми назвами.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю глибшого розгляду питання інноваційних іменникових локативів асоціативно-порівняльної мотивації, утворених за допомогою основоскладання, що поповнили словниковий склад сучасної української мови в останнє десятиліття.

Метою дослідження є встановлення структурно-семантичних особливостей інноваційних локативів, що мають в основі асоціативно-порівняльну мотивацію й утворені за допомогою основоскладання. Мета роботи передбачає необхідність вирішення конкретних завдань: 1) виокремити моделі основоскладання у творенні локативів асоціативно-порівняльної мотивації; 2) виділити спільні риси дериватів різних моделей основоскладання; 3) схарактеризувати інноваційні локативи із асоціативно-порівняльною мотивацією.

Об'єктом нашої роботи є інноваційні локативи сучасної української мови, відповідно, предметом вивчення – основоскладання як один із способів творення локативів асоціативно-порівняльної мотивації.

Значну частину локативів становлять деривати, утворені шляхом взаємодії твірних основ. Таку взаємодію втілено за допомогою різних моделей.

1. Основоскладання з використанням інтерфікса реалізовано однією моделлю: основи головного і залежного слів твірного словосполучення з'єднано інтерфіксом. У всіх словосполученнях основним (опорним) елементом виступає іменник, який за семантикою вже належить до часових чи просторових локативів, а залежна частина може бути виражена основою прикметника (*багата Росія → Багаторосія, жовта Росія → Жовторосія* 'далекосхідні райони Росії, які інтенсивно заселяють китайці', *Малий Китай → Малокитай* 'те ж, що і Жовторосія'), іменника-назви особи (*комбінат тушок → тушкокомбінат, мережа бидла → бидломережа*), іменника-назви предмета (*день колеса → колесодень*, *пауза між кнопками → кнопкопауза*), іменника-назви установи (*могильник банка → банкомогильник*), іменника-власної назви (*Папуа-Нова Гвінея → Путіногвінея*).

Творення таких дериватів відбувається без будь-яких морфонологічних чи інших особливостей. Виняток у цьому становлять деривати *кнопкопауза* і *Путіногвінея*, під час творення яких усічено елементи твірної основи: відповідно прийменник *між* і *Папуа, Нова*.

2. Серед сучасних інновацій поширеними є деривати, утворені шляхом *накладання (контамінування)* взаємодійних основ. В українському словотворенні наявні різноманітні види накладання, до самого способу залучено найрізноманітніші за статусом твірні основи. Із усіх відомих у сучасному

українському словотворенні моделей накладання основ у творенні локативів використано лише дві:

1) накладання основи першого слова словосполучення на початок іншого: *[гей + Єв]ропа → гейропа*, *[Наш + Вашин]гтон → Нашингтон* ‘натяк на слоган *Крим наш*’;

2) накладання кінцевої частини основи одного слова на початок основи іншого: *Інтер[нет + нет]рі → інтернетрі*, *Дон[бас + Зім]бабве → Донбабве*, *супер[мен + магістра]тура → супертура*.

Незважаючи на різність моделей творення, самі деривати мають багато спільного:

1) друга основа завжди є локативом і презентує міста, країни, заклади, географічні просторові назви, як справжні, так і вигадані; одна із частин є означальником, який указує на різновид того, що названо іншою частиною;

2) у зв’язку з попереднім словотвірне значення таких дериватів може мати різні формули:

а) форма порівняльного звороту ‘*такий, як*’ (*Радагаскар* ‘Рада як Мадагаскар’, *Дондурас* ‘Донбас як Гондурас’, *Луганда* ‘Луганськ як Уганда’);

б) вказівка на призначення для кого/чого чи на власність/належність (*Комп’ютерра* ‘земля комп’ютера’, *Ватникан* ‘Ватикан для ватників’, *Рашенгтон* ‘Вашингтон для раші’);

в) винятковим у цьому є дериват *Тальсінкі*, який вказує на поєднання, об’єднання чогось ‘*Та[ллінн + Гель]сінкі*’.

Здебільшого контаміновані деривати-локативи мають прозору мотивацію, значення взаємодійних основ є загальновідомим, тому й самі деривати не становлять труднощів для розуміння їхнього значення. Проте деякі з них, через вузькість інформації, яку несе одна із взаємодійних основ, спричиняють нерозуміння змісту утвореного слова: *Так Ліга Європи, в якій немає «Реала» з «Барселоною», стала Лігою* ***Емеропи*** (ua-football.com, 29.05.16) (ідеться про У. Емері – іспанського футбольного тренера). У зв’язку з цим досить часто в контексті творення і використання інноваційного деривата використовують і його твірну основу: ***ГРУссія*** *– нова назва Росії, де останнім часом в системі влади особливе місце посідає* ***Головне розвідувальне управління*** (ГРУ) (ДЧ-і, 29.04.14).

У нашій картотеці наявні два деривати, які відрізняються від попередніх моделями накладання і змістово-стилістичними особливостями.

ФСБерія – дериват, який за формальними показниками ніби утворено внаслідок взаємодії-накладання двох основ: *ФС[Б + Б]ерія*, як і *Груссія*. Відповідно словотвірне значення цього деривата повинно мати таке словотвірне значення: *ФСБ Берії* ‘Федеральна служба безпеки (імені) Берії’ Проте саме контекст творення і використання цього деривата вказує, що це назва країни: *КРАЇНА* ***ФСБерія***. *Громадська вбиральня імені Олександра Сергійовича* (ДД, 09.07.14). За таких умов необхідно визначати іншу словотвірну модель, у якій формант на позначення країни *-ій(а)* накладено на однозвучну кінцеву частини прізвища: *ФС[Б + Б]ер[ія+ій(а)]*. Можна стверджувати, що наявність саме асоціативно-порівняльної мотивації у цьому прикладі унаочнена словотворчим засобом.

ПРУсія – як і в попередньому зразку, форма деривата показує, що його утворено накладанням двох основ, абревіатурної назви партії ‘Партія регіонів України’ і назви історичної держави Прусія: *[ПРУ + Пру]сія*; про таке накладання свідчить і графічне виділення абревіатури великими літерами. Зазначений факт ніби підтверджує і контекст творення деривата: *Мільйони людей мешкають не в столиці, а в регіонах, але не є прибічниками донецького клану і навіть не живуть у зонах переважного впливу ПРУ (у так званій* ***ПРУсії)*** (ЛУ, 27/07, с. 4).

Проте зазначена партія не мала ніякого відношення до Прусії, не мала якихось спільних властивостей і ознак із Прусією; тому пов’язати мотиваційно названу партію й державу не можна.

Встановити справжню мотивацію аналізованого деривата допомагає ширший контекст словотворення. Зокрема, поруч із появою й використанням аналізованого деривата в одній і тій же статті з’явився інший дериват, який дає можливість установити справжній словотвірний ланцюжок, справжню мотивацію і справжній словотворчий засіб: *...так званих “регіоналів” у народі давно прозвали* ***ПРУсаками****. І не тільки через співзвучність абревіатури – ПРУ (Партія регіонів України), але й через те, що вони, наче таргани...* (ЛУ, 27/07, с. 4) і *Мільйони людей мешкають не в столиці, а в регіонах, але не є прибічниками донецького клану і навіть не живуть у зонах переважного впливу ПРУ (у так званій* ***ПРУсії)*** (ЛУ, 27/07, с. 4).

Отже, справжній словотвірний ланцюжок виглядає так: *ПРУ→ ПРУсак* ’член Партії регіонів’ → *ПРУсія*, відповідно словотвірне значення аналізованого деривата буде таке: *територія, пов’язана з прусаками.*

Як наслідок за фактичним творенням цей дериват необхідно визначати таким, що утворено за допомогою форманта *-ій(а).*

3. Незначною кількістю дериватів серед локативів представлено взаємодію скорочених основ (як правило, участь у словотворенні деривата беруть основи двох слів). У цьому разі виділяємо три моделі творення локативів:

1) поєднано скорочену першу частину словосполучення і додано повну другу (*алкогольна країна → алкокраїна*, *Міністерство кума → Мінкум*);

2) під час творення деривата скорочено обидві частини твірного словосполучення (*Луганськ і Донецьк → Лугандон, Міністерство доходів → Мінздох*); самі новотвори виконують яскраву стилістичну функцію, відповідно прозоро натякаючи (асоціюючи) на подібний за звучанням предмет гігієни і призначення міністерства, результати його діяльності;

3) у нашій картотеці двома дериватами представлено універбацію (*п’ять років → п’ятирічка, сонячна електростанція → сонячник*) і одним дериватом безінтерфіксне основоскладання (*Донбас як Сарай → Сарайдонбас*).

Аналіз інноваційних локативів із асоціативно-порівняльною мотивацією, утворених шляхом основоскладання, дає змогу зробити деякі загальні висновки.

1. Серед зазначених інновацій значно переважають деривати просторової локативності, з-поміж яких своєю чергою виділяються локативи-назви країн і міст; утворені назви переважно є замінниками нейтральних існуючих назв міст, країн, установ, рідше – позначають вигадані локації.

2. Твірними основами інновацій стають власні чи загальні назви, проте їхня семантика як твірних відображена в похідному слові неповністю – береться якийсь один із семантичних елементів твірного (його видільна ознака, властивість та ін.), який і становить семантичну основу похідного. З огляду на такі особливості мотивації утворених дериватів всі вони наділяються неабияким стилістичним навантаженням.

3. Твірними основами виступають основи слів, словосполучень, абревіатури; приєднувані словотворчі засоби, усупереч їхнім традиційним можливостям сполучатися з тією чи тією твірною основою, усупереч своєму значенню, виявляють нові валентні можливості і приєднуються до нових основ; унаслідок таких змін встановлюються нові семантичні зв'язки між словотворчими засобами – вони виступають синонімічними замінниками один одного.

4. Під час словотворення більшості дериватів-локативів помітними є різноманітні морфонологічні особливості: варіативність єднальних голосних, утинання твірних основ, варіативність суфіксів без будь-якої специфіки їхнього використання, непослідовність використання різних форм одного і того самого словотворчого засобу.

З огляду на значний аксіологічний потенціал досліджених новотворів, їхню яскраву стильову орієнтацію й стилістичні можливості перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розширенні кола вивчення словотвірних категорій новітньої української мови, що поповнюються лексичними інноваціями на основі асоціативно-порівняльної мотивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Городенська К. Г.** Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 22–28. 2. **Городенська К. Г**. Структура складних іменників у контексті семантичного синтаксису. *Мовознавство*. 1988. № 3. С. 27–34. 3. **Клименко Н. Ф.** Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К.: Наук. думка, 1984. 251 с. 4. **Клименко Н. Ф**. Порівняння як основа творення композитних дієслів (зіставний аспект). *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 33. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. С. 250-258; 5. **Клименко Н. Ф.,** Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 6. **Ковалик І. І.** Вчення про словотвір. Вибрані праці : [упоряд. та автор передмови Василь Грещук]. Івано-Франківськ; Львів: Місто НВ, 2007. 400, [4] с. 7. **Олексенко В. П.** Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант, 2005. 336 с. 8. **Сенів М. Г.** Засоби вираження локативності у класичних мовах. *Лінгвістичні студії:* Зб. наук. пр. Вип. 4. Донецьк: ДонДУ, 1998. С. 12–24. 9. **Тараненко О. О.** Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.): Монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

Глуховська Марина Сергіївна – старший інспектор, відділ міжнародних зв'язків Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Вул. Мистецтв 8, м. Харків, 61000, Україна.

E-mail: marissinka11@yandex.ua

Tel.: +38 063 844 03 96

ORCID iD 0000-0001-6533-3015

Hlukhovska Maryna Serhiivna – Senior Inspector, Department of International Relations. Kharkiv State Academy of Design and Arts. Mystetstv Str. 8, Kharkiv, 61000, Ukraine.